

ВІДГУК

опонента доктора юридичних наук, професора

Личенко Ірини Олександрівни

на дисертацію Кур'ян Вікторії Валеріївни

«Публічне адміністрування місцевих податків (на прикладі України та штату Невада, США)», представлену на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність дисертаційного дослідження зумовлена тим, що наповнення місцевих бюджетів є фінансовою основою забезпечення надання якісних суспільних послуг громадянам сільських, селищних, міських територіальних громад. Оскільки до складу доходів бюджетів сільських, селищних, міських територіальних громад входять і місцеві податки, що сплачуються відповідно до Податкового кодексу України, то відповідно, від ефективності публічного адміністрування місцевих податків в Україні залежить і економічний розвиток територіальних громад загалом.

Ефективність публічного адміністрування місцевих податків в Україні залежить від взаємовідносин між суб'єктами, що адмініструють податки, та суб'єктами, які їх сплачують, вибудованих на взаємній довірі.

Налагодження взаємної довіри суб'єктів публічного адміністрування місцевих податків та суб'єктів, які їх сплачують, на пряму залежить від рівня досконалості податкового законодавства, при якому платники податків сприймають публічне адміністрування місцевих податків як справедливий обмін, що відображає тісну кореляцію грошових коштів, сплачених до бюджетів у формі податків та отриманих суспільних послуг у відповідній територіальній громаді.

З огляду на зазначене, загальний аналіз дисертаційного дослідження та опублікованих праць Кур'ян Вікторії Валеріївни на тему: «Публічне адміністрування місцевих податків (на прикладі України та штату Невада, США)», дозволяє зробити висновок про те, що актуальність обраної авторкою теми є беззаперечною, а тим більше, що дослідження включає вивчення досвіду публічного

адміністрування місцевих податків одного із штатів провідної держави, податкова політика якої має ринкове спрямування.

Важливо зазначити, що дисертаційне дослідження Кур'ян В.В. є одним із перших в українській правовій науці, в якому прогнозування перспектив розвитку публічного адміністрування місцевих податків в Україні базується на проведеному детальному аналізі нормативно-правових актів штату Невада, США, що регулюють публічне адміністрування місцевих податків в його історичній ретроспективі та сьогоденні.

Про актуальність дослідження також свідчить зв'язок роботи із державними та галузевими науковими програмами, пріоритетними напрямками розвитку науки.

Так, тема дисертаційного дослідження відповідає основним положенням Указів Президента України «Стратегії сталого розвитку «Україна–2020»», «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»; співвідноситься із Стратегією розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року; пов'язується із Переліком пріоритетних напрямів фундаментальних та прикладних досліджень вищих навчальних закладів МВС України на період 2016–2021 років. Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 27 листопада 2018 року (протокол № 18).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність.

Назва дисертації адекватно відображає її зміст, відповідає суті вирішуваних завдань та паспорту спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право.

Структура дисертації містить основні обов'язкові елементи та має структуру, що відповідає вимогам до кваліфікаційної роботи – дисертації на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Авторкою дисертаційної роботи за мету ставилось розроблення теоретичних засад, правових положень та практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення публічного адміністрування місцевих податків в Україні.

Достовірність одержаних результатів забезпечена завдяки опрацюванню широкого переліку вітчизняної та зарубіжної наукової, нормативної та іншої літератури. Це дало змогу коректно визначити та досягнути поставлені в дисертаційній роботі завдання. Зокрема визначено стан наукового розроблення правових засад публічного адміністрування місцевих податків; досліджено етапи розвитку законодавства та наукової думки про публічне адміністрування місцевих податків в Україні; здійснено історико-правовий аналіз розвитку публічного адміністрування місцевих податків у штаті Невада, США; розкрито зміст поняття «публічне адміністрування місцевих податків»; охарактеризовано принципи публічного адміністрування місцевих податків в Україні та штаті Невада, США; встановлено механізми публічного адміністрування місцевих податків в Україні та штаті Невада, США; з'ясовано перспективи подальшого розвитку публічного адміністрування місцевих податків в Україні; сформульовано пропозиції щодо вдосконалення податкового законодавства у сфері публічного адміністрування місцевих податків в Україні.

Суттєвою є також емпірична база проведеного дослідження, яку складають результати опитування та анкетування 820 державних службовців, керівників підрозділів уповноважених установ, службовців, підприємців щодо публічного адміністрування місцевих податків в Україні.

Про обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, повне досягнення визначених авторкою завдань та поставленої мети свідчить зміст роботи, представлені результати проведених авторкою досліджень, які сформовані у логічній послідовності, зі застосуванням правил пропорційності, непересічності та неперервності, деталізовані у трьох розділах, які об'єднують вісім підрозділів.

Зі змісту першого розділу дисертаційного дослідження під назвою «Теоретичні, методологічні та правові засади дослідження публічного адміністрування місцевих податків (на прикладі України та штату Невада, США)»,

можна дійти висновку, що авторкою виконано наступні три поставлені завдання: визначено стан наукового розроблення правових засад публічного адміністрування місцевих податків; досліджено етапи розвитку законодавства та наукової думки про публічне адміністрування місцевих податків в Україні; здійснено історико-правовий аналіз розвитку публічного адміністрування місцевих податків у штаті Невада, США.

У другому розділі дисертації «Принципи та механізми публічного адміністрування місцевих податків (на прикладі України та штату Невада, США)» Кур'ян В.В. досягнула наступних трьох завдань: розкрила зміст поняття «публічне адміністрування місцевих податків»; охарактеризувала принципи публічного адміністрування місцевих податків в Україні та штаті Невада, США; встановила механізми публічного адміністрування місцевих податків в Україні та штаті Невада, США.

Про виконання ще двох, визначених авторкою завдань, як то: з'ясування перспектив подальшого розвитку публічного адміністрування місцевих податків в Україні та формулювання пропозицій щодо вдосконалення податкового законодавства у сфері публічного адміністрування місцевих податків в Україні, свідчать результати дослідження, викладені у третьому розділі дисертаційної роботи під назвою «Удосконалення публічного адміністрування місцевих податків в Україні».

Достатня кількість опрацьованих наукових джерел і нормативно-правових актів, стосовно визначеної тематики (189 найменувань на 24 сторінках), проведення емпіричних досліджень (опитування та анкетування), застосування при здійсненні наукового пошуку широкого спектру загальнофілософських, загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема, таких як: історичний, діалектичний, історико-правовий, порівняльно-правовий методи, аналізу, синтезу, формально-юридичного, герменевтичного, логічного методів, системно-структурного аналізу, функціонального методу і методів прогнозування, моделювання, а також впровадження в практичну діяльність результатів дослідження (підтверджується актами впровадження: акт Головного управління ДПС у Київській області від

24.01.2022 року; акт Національної академії внутрішніх справ від 02.02.2022; акт Національної академії внутрішніх справ від 17.02.2022), свідчить про достовірність результатів і висновків дисертаційного дослідження.

Науковий результат дисертаційного дослідження сформульовано у висновках до розділів і загальних висновках до дисертації. Основні положення та висновки дослідження, що сформульовані в дисертації, відображено в семи наукових публікаціях, серед яких шість статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, одна стаття – у науковому періодичному виданні інших держав (Республіка Польща), а також восьми тез доповідей, що були оприлюднені на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних і науково-теоретичних конференціях та засіданнях круглих столів.

Тож, наукові положення, висновки і рекомендації Кур'ян В.В. базуються на досягненнях науки у сфері фінансового та адміністративного права, мають високий ступінь обґрунтованості та є достовірними.

Наукова новизна результатів дослідження та повнота їх викладення в опублікованих працях.

Ознайомлення із науковим дослідженням Кур'ян В.В. дає підстави стверджувати, що основні положення і висновки, які виносяться здобувачкою на захист, мають відповідний високий ступінь наукової новизни. Дисертаційне дослідження має обґрунтовані та достовірні наукові висновки, які доповнюють наявні позиції науковців або по-новому пропонують вирішення існуючих питань у сфері публічного адміністрування місцевих податків. Елементи наукової новизни сформульовані коректно, їх кількість та кваліфікаційні ознаки відповідають нормативним вимогам.

Так, сформульовані авторські визначення понять «публічне адміністрування місцевих податків», «місцевий податок», «механізми законотворчості публічного адміністрування місцевих податків», «процесуальні механізми публічного адміністрування місцевих податків», «процедурні механізми публічного адміністрування місцевих податків», характеризуються науковою новизною.

Зокрема у першому розділі дисертаційної роботи авторкою досліджено стан наукової розробки, генезис законодавства та наукової думки про публічне адміністрування місцевих податків в Україні та встановлено, що:

- єдиної наукової думки стосовно категорії «публічне адміністрування місцевих податків», наразі, не сформовано;
- відсутнє визначення поняття «місцевий податок» як в наукових джерелах так і в Податковому кодексі України;
- відсутня одна позиція як щодо поняття механізмів адміністрування податків, так і до їх виокремлення, стосовно публічного адміністрування місцевих податків (ст. 138), механізми законотворчості, процесуальні механізми та процедурні механізми публічного адміністрування місцевих податків мають імпліцитну форму та не знайшли свого відображення в наукових джерелах в експліцитній формі.

Спираючись на здобутки вітчизняних вчених, науковців та проаналізувавши їх підходи до розуміння «податкове адміністрування» та категорії «публічне адміністрування», авторка дійшла логічного висновку, що сутність категорії «публічне адміністрування місцевих податків» полягає у ієрархічних взаємозв'язках державного управління з інститутом місцевих податків у формі правового регулювання, зокрема нормативного закріплення процесів формування дохідної частини місцевих бюджетів (видача законів) та у формі формування виконавчих органів, що уповноважені здійснювати адміністрування місцевих податків (надання послуг у процесі адміністрування місцевих податків), з місцевим самоврядуванням у формі формування, розподілу і перерозподілу дохідної частини місцевих бюджетів в межах повноважень, визначених державним законодавчим органом шляхом прийняття рішень та з інститутами громадянського суспільства у формі активної участі членів громад, як у процесі вирішення соціально-економічних питань розвитку територій, так і під час здійснення громадського контролю за процесом адміністрування місцевих податків (у формі дорадчих органів) (ст. 98).

Відповідно, визначення авторських понять «публічне адміністрування місцевих податків», «місцевий податок», «механізми законотворчості публічного

адміністрування місцевих податків», «процесуальні механізми публічного адміністрування місцевих податків», «процедурні механізми публічного адміністрування місцевих податків» є не встановленням фактів та ідей, а розширенням та перетворенням відомих у сфері публічного адміністрування місцевих податків даних, яким авторка надає правової визначеності.

Тож, наукова новизна розкриває головну наукову концепцію авторки, що відслідковується в роботі, яка полягає у тому, що категорія «публічне адміністрування місцевих податків» є субінститутом інституту місцевих податків, набуває тенденцій до виокремлення його в міжгалузевий інститут податкового права та має всі перспективи розвинути в окрему міжгалузеву дисципліну, що буде поєднувати в собі норми фінансового та адміністративного права.

Про наукову новизну у дослідженні Кур'ян В.В. також свідчать внесення нових елементів в типи публічного адміністрування місцевих податків, беручи за основу різновиди побудови податкових систем (долучення шостого типу публічного адміністрування місцевих податків, що відповідає реаліям сучасності – епохи глобалізації управлінських процесів) (ст. 53).

Розкриваючи зміст поняття «публічне адміністрування місцевих податків» через таку ознаку, як базова основа його формування, авторка з'ясувала що дана категорія базується на принципах публічного права але вітчизняні науковці, загалом, визначають та класифікують принципи оподаткування, саме як принципи позитивного права в його об'єктивному і суб'єктивному значенні (ст. ст. 121 - 122).

Досліджуючи історичну ретроспективу розвитку публічного адміністрування місцевих податків у штаті Невада, США, авторка вказує на важливість дотримання органами уповноваженими на адміністрування місцевих податків в штаті Невада, США, загальнонаукового принципу оподаткування – визначальної бази, що означає, що формування системи оподаткування здійснювалося з певною соціально-економічною доктриною, оскільки становлення інституту місцевого оподаткування мало не хаотичний характер, а впорядкований, відповідно до розвитку та розширення окремих галузей в економіці штату (ст. 97).

Авторка дисертаційної роботи віднесла до принципів, які мають бути основою категорії «публічне адміністрування місцевих податків» в Україні такі принципи, як: загального блага; збалансованості; справедливості та рівності в суспільстві; добросовісності та розумності; синергії права, закону та підзаконних нормативно-правових актів та надала їм авторської характеристики з метою розкриття сутності цих принципів, як базової основи формування категорії «публічне адміністрування місцевих податків» (ст. 123) та з метою пошуку шляхів забезпечення усунення прогалин при взаємодії підгалузей фінансового права – податкового та бюджетного права в процесі фінансової децентралізації (ст. 131), що також дає підстави стверджувати про наукову новизну результатів дослідження, так свідчить і про розширення та доповнення відомих теоретичних положень.

Авторка приходить висновку, що для взаємозв'язків між суб'єктами публічного адміністрування місцевих податків, характерні механізми законотворчості, процесуальні механізми та процедурні механізми публічного адміністрування місцевих податків, яким вона надає правової визначеності, шляхом виведення нових теоретичних понять зазначених механізмів (ст. 149-150).

Особливої уваги заслуговують положення практичного спрямування, що базуючись на вивченні досвіду публічного адміністрування місцевих податків в штаті Невада, США, також, несуть елементи новизни результатів дослідження.

Авторка визначає, що перспективи розвитку публічного адміністрування місцевих податків, за такою ознакою, як управління системою місцевих податків, умовно можна поділити на напрями: а) централізований; б) децентралізований (ст. 163).

Далі, аналізує через призму фундаментальних принципів оподаткування такі місцеві податки, як податок на нерухоме майно відмінне від земельної ділянки та земельний податок, встановлює факт недотримання законодавцем таких загальнонаукових принципів оподаткування, як вигоди та адміністративної зручності та в результаті пропонує здійснити вдосконалення механізмів адміністрування місцевих податків, що можуть забезпечувати значну частину

доходів місцевих бюджетів від податкових надходжень, а саме податку на нерухоме майно відмінне від земельної ділянки та земельного податку (ст. 165-177).

Використання досвіду штату Невада, США щодо застосування механізмів публічного адміністрування такого місцевого податку, як податок на нерухоме майно, на переконання авторки, може дати спроможність законодавчій гілці влади в Україні вдосконалити норми податкового права, при цьому змістивши акценти публічного адміністрування місцевих податків від переважного застосування механізмів примусу до підвищення податкової дисципліни та податкової культури, а також перетворення державної податкової служби з переважно контрольньо-карального органу на сервісний центр для допомоги платникам податків у виконанні їх суспільних обов'язків та забезпеченні особистих майнових та немайнових прав (ст. 179).

Так, авторкою розроблено структуру Концепції розвитку публічного адміністрування місцевих податків, а також удосконалено: повноваження територіальних органів ДПС у разі настання в територіальній одиниці критичного фінансового стану; окремі норми чинного законодавства, зокрема, сформульовано пропозиції щодо внесення змін до статей 10, 12, 21, 266, 274, 281, 293 ПКУ та статті 69 Закону України «Про місцеве самоврядування» та надано пропозиції щодо подальшого розвитку публічного адміністрування місцевих податків в Україні і обгрунтовано необхідність формування податкової дисципліни та податкової культури у діяльності суб'єктів публічного адміністрування місцевих податків.

З огляду опублікованих праць авторки дисертаційного дослідження, а саме таких як: «Історичні аспекти правового регулювання місцевих податків в Україні через призму єдиних принципів побудови податкової системи»; «Правові основи становлення податку на майно у податковій системі штату Невада, США»; «Інститут місцевих податків, як система»; «Місія, філософія та цілі, як основа механізмів публічного адміністрування місцевих податків (на прикладі України та штату Невада, США)»; «Генезис поняття «Публічне адміністрування місцевих податків» та приведення теоретичного і законодавчо визначеного поняття до реалій сьогодення в Україні»; «Порівняльний аналіз характеристики механізмів публічного

адміністрування місцевих податків в Україні та штаті Невада, США»; «Вдосконалення норм податкового законодавства України щодо публічного адміністрування земельного податку відповідно до фундаментальних принципів оподаткування» та результатів апробації матеріалів дисертації на вітчизняних, зарубіжних та міжнародних конференціях і круглих столах (8 заходів), можна впевнено стверджувати про повноту викладення результатів дослідження в опублікованих працях.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що дисертаційна робота Кур'ян В.В. виконана на високому науковому рівні, містить нові науково обґрунтовані результати проведених наукових пошуків, що мають істотне значення для таких галузей права, як фінансове та адміністративне право.

Практичне значення результатів дослідження.

Практичне значення отриманих результатів підтверджується актами впровадження:

- Акт Головного управління ДПС у Київській області від 24.01.2022 року щодо використання висновків і пропозицій у практичній діяльності – для застосування у роботі Головного управління ДПС у Київській області під час розроблення проєкту Закону України «Про внесення змін до ПКУ та деяких законодавчих актів України щодо публічного адміністрування місцевих податків»;

- Акт Національної академії внутрішніх справ від 02.02.2022 року щодо використання висновків і пропозицій у освітньому процесі – для підготовки та проведення лекційних, семінарів і практичних занять зі здобувачами вищої освіти з навчальних дисциплін «Оцінка й аналіз правового регулювання економіки», «Фінансове право», «Детінізація економіки», а також у процесі підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, які можуть бути рекомендовані до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти;

- Акт Національної академії внутрішніх справ від 17.02.2022 року щодо використання висновків і пропозицій у науково-дослідній діяльності – під час проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень із питань удосконалення публічного адміністрування місцевих податків.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності.

Дисертаційна робота є самостійно написаною кваліфікаційною науковою працею із науково-обґрунтованими висновками та рекомендаціями, які виставлені авторкою для публічного захисту.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела. У роботі відсутнє привласнення чужих ідей, результатів або слів без оформлення належного цитування.

Авторкою дотримано норми законодавства про авторське право і суміжні права та надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності, використанні методики досліджень і джерела інформації.

Отже, у дисертаційному дослідженні Кур'ян Вікторії Валеріївни «Публічне адміністрування місцевих податків (на прикладі України та штату Невада, США)» відсутні порушення академічної доброчесності, що також підтверджується Довідкою НАВС за результатами перевірки на наявність/відсутність запозичень, відповідно до якої, унікальність роботи визначена на рівні – 98,96 %.

Оформлення дисертації Кур'ян В.В. відповідає тим вимогам, які висуваються до подібного роду робіт.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи.

Позитивно оцінюючи зміст дисертації загалом, необхідно вказати на наявність низки дискусійних моментів, зауважень, врахування яких може допомогти дисертантці у подальшій науковій роботі:

1. У висновку до другого розділу авторка дійшла висновку, що при встановленні та застосуванні механізмів публічного адміністрування місцевих податків в Україні необхідно взяти до уваги такі принципи публічного адміністрування місцевих податків в штаті Невада, США, як принцип доступності, саме в інтерпретації – що форми, інструкції та правила, що регулюють обчислення суми податку повинні бути короткими та легко зрозумілими, а також принцип спрощення механізмів адміністрування та мінімізації втручання у прийняття економічних рішень в ефективних ринкових відносинах, тож, бажано б було більш детально охарактеризувати ці принципи при здійсненні авторської характеристики

принципів загального блага; збалансованості; справедливості та рівності в суспільстві; добросовісності та розумності; синергії права, закону та підзаконних нормативно-правових актів.

2. У другому розділі дисертаційного дослідження авторкою досить ґрунтовно досліджено наукові погляди вчених щодо механізмів адміністрування податків, у результаті нею запропоновано визначення понять механізми законотворчості, процесуальні механізми та процедурні механізми публічного адміністрування місцевих податків, але при цьому необхідно було б звернути увагу, на те, яким чином така класифікація механізмів буде слугувати підвищенню ефективності публічного адміністрування місцевих податків.

3. У другому розділі дисертаційної роботи, авторка встановила відмінність в механізмах публічного адміністрування місцевих податків в Україні та штаті Невада, США, щодо прямої кореспонденції між надходженнями та видатками бюджету в штаті Невада та відсутності такої кореспонденції в Україні, проте, чи з'ясувала вона те, як втілення такого досвіду в нашій державі могло б забезпечити зменшення дефіциту місцевих бюджетів?

4. У третьому розділі дисертації проведено аналіз досвіду публічного адміністрування податків в штаті Невада та частково на федеральному рівні, зокрема, що стосується постійного і системного застосування механізмів виховання двосторонньої податкової культури та дисципліни у суб'єктів публічного адміністрування місцевих податків, серед яких і впровадження Біллю про права платників податків, але чому авторкою за аналогією не розроблено прецеденту схожого документу (наприклад під назвою пам'ятка платника податків), яку, між іншим, в електронному форматі, можливо запропонувати включити до функцій додатку «Дія»?

5. Пропонуючи внесення змін до Податкового кодексу України та Закону України «Про місцеве самоврядування» щодо повноважень органів місцевого самоврядування у сфері публічного адміністрування місцевих податків, зокрема щодо необхідності надання їм правових підстав приймати рішення щодо зміни бази оподаткування нерухомого майна в межах території, що входить до їх юрисдикції,

чи зважила авторка на те, чи при такому підході, не буде порушено принцип справедливості, що поєднує принципи всезагальності та рівності платників податків перед законом та єдиного підходу?

6. Авторкою розроблено Структуру Концепції розвитку публічного адміністрування місцевих податків, але чи не дублюватимуть її положення, наприклад, вже схваленої у 2007 році Концепції реформування податкової системи України, та якщо ні, то в чому полягає їх істотна відмінність?

Вказані зауваження носять дискусійний характер, і жодним чином не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи. Зазначені зауваження вказують здебільшого на складність досліджуваної авторкою теми.

Аналіз дисертації свідчить про самостійність, цілісність проведеного дослідження, його актуальність, високий науковий рівень, та про глибоку обізнаність авторки щодо практичних правових проблем у сфері публічного адміністрування місцевих податків. Висновки та рекомендації викладені у дисертаційній роботі мають науково-теоретичне і практичне значення.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК:

Вважаємо, що дисертаційна робота Кур'ян В.В. на тему «Публічне адміністрування місцевих податків (на прикладі України та штату Невада, США)» є завершеною, самостійно підготовленою кваліфікаційною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані та практично цінні результати, що вирішують важливі завдання в галузі фінансового права. Робота відповідає спеціальності 081 «Право».

Актуальність обраної теми дисертації, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, новизна та повнота викладу в опублікованих працях повністю відповідають вимогам МОН України.

Дисертація також відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року,

№ 44, пп. 10, 11 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167, Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40.

Тож, Кур'ян Вікторія Валеріївна заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

**Опонент –
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету
«Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор**

І.О. Личенко

**Підпис засвідчую:
Вчений секретар
Національного університету
«Львівська політехніка»**

Р. Б. Брилинський